

עקרון הפרופסור המתהפך. על "שב עלי והתחמם": הדיאלוג ההומוארוטי בין ברנר לגנסין – מיקרוביוגרפיה' למנחם פרי

"קמעה קמעה דממו אבריה ונתרופפו חושיה והתחיל בשרה מתמסה.
הייתה סבורה שזו התחלת מנוחת מרגוע. אבל היסורים שבאו עליה
מוסיף על הראשונים הקפיצו אותה מתוך האדמה ועד למעלה מן
העננים המחולחלים ומשם נקלעה וחזרה לתוך האדמה שאין השמש
מאירה עליה ביום ולא ירח וכוכבים בלילה ושקצים משוקצים
מתחופפים זה בזה ויבבה נשמעת מקצות הארץ כקול נפילים שלא חזו
שמש".

(הסיפור העצוב על הרווקה הזקנה', עגנון)

"אין כאן אני כותב שמטמיע במבעו את האני החווה, אלא להיפך: האני
החווה כמו (!!) גורם לאני החווה להטמיע את ידיעתו ואת הבנתו של האני
הכותב."

או במילים פשוטות, ה"אני הקורא" (פרי) מטביע במבטו ובמבעו את האני הכותב (פרי וברנר, ואולי גם גרוסמן [למה לא], אבל לא שטרנברג [למה כן]), בכירור לא, ומעל לכל אלה, ה"אני הקורא" [נעים מאוד] ובעקביו פח האשפה אליו יושלך הביליוטין המחוכם 'אות', בו כתובים הדברים [שעתידים גם להידפס בקרוב כספר ב'ספריה החדשה']]. כותב שורות אלה, גם לאחר שקרא ושנה היטב את כל כתבי ברנר, וגם את המאמר של פרי, להבדיל (ואתם, קוראים נכבדים סלחו לי על השיוך או האיוך, בקיצור, על תחושת הקבס), אינו יודע אם ברנר היה הומוסקסואל – או בלשון המעודנת של המאמר, קיים מערכת יחסים הומו-ארוטית עם גנסיך – או לא, ממש כפי שלמרבה היגון או השמחה איני יודע אם מנחם פרי הציץ בפי הטבעת של עצמו (או של אחרים), והאם ישב בחיקו של שטרנברג כשישבו לכתוב את 'המלך במבט אירוני'. היינו, מי כתב ומי קיבל אחריות על יחסי הציבור, ומה מזה יצא. אפשר אולי להניח, ולא על סמך ידיעה ולא על סמך מיקסום הכתוב (עוד המצאה של פרי), שפעילות מינית כלשהי הייתה קיימת בין תלמידי הישיבות לבין עצמם – ככלות הכול מדובר בחברה סגורה וחד מינית של נערים, שלא היו לה דרכים להתמודד עם היצר ועם האיסור "מדאורייתא". ברנר וגנסיך היו חברים לאותה ישיבה בפוצ'פ. בחברה הארץ ישראלית, בישוב החדש כבישוב הישן – מרחבים עוינים של זרות וחדש – נותרו אולי סדקים דקים שאפשרו מפגשים עם נערי ירושלים ושכם בשכר חצי בישליק או כיוצא. עלינו לזכור שהדברים אירעו שנים מעטות לאחר שנכלא אוסקר ווילד. חלק מאותם מסעות למזרח עליהם הרבו לכתוב, נועדו גם למטרה זו, אבל לא היו שום מסגרות ביטוי בספרות הקאנונית ובחיים הציבוריים, מעבר לרמיזות סתומות או סברות כרס שנכתבו בלשון למדנית (דוגמא: מאמרה של גב' אריס מילנר [הנכלל גם כן באותו הכרך של 'אות'], הטוענת כצפוי שמערכת היחסים בין "אובד עצות" לבין דיאספורין, השחקן הנודד, נגועות בהומו-ארוטיות כבדה. פרשת דיאספורין היא אחת מתמש הפרשיות המקבילות ב"מכאן ומכאן", ובשום פנים ואופן אינה המרכזית שבהן. אני קראתי את המאמר הזה בלב הולם: לא, אין בו כדי להבטיח את הישרדותה של גב' מילנר באקדמיה. הכסילות והשרתנות הכלבלבית נוטפות מן המאמר ומצטברות לשלולית גדולה על רצפת המשתנה הציבורית בבית גילמן). אנו חייבים לקבוע: אחת היא מה יכתוב פרי או המקהלה המלווה אותו (למען הדיוק, שרידיה

מעוררי הרחמים) – למאמר הזה אין שום ממשות או תפקיד. במקום שבו הקונטקסט ההכרחי נעדר – בעידנים נטולי "תרבות" הומוסקסואלית, לא מועדונים, לא מרחבים מוגדרים בהם מתקיים ה"תן וקח" ההכרחי הקודם למעשה, לא ספרות, לא שירה (אלא אם נביא בחשבון את ה"מרובעים" של דה האן, שלא נכתבו עברית, וגם הללו נכתבו בלשון סגי נהור מיתממת ודו משמעית) לא טקסים, לא מסמנים בלבוש או בכל אופן אחר – עלינו, כמובן, להיות זהירים בהגדרת הקיים והמדומיין בהקשר האמור. ללא ספק, מרכיב החסך האירוטי בחייו של ה"צעיר הבודד" בספרות העברית של תחילת המאה, קיים בפן הגלוי והסמוי של כתיבתם וחייהם. גנסיין ושופמן, שחרגו מכלל זה וזכו לכמה וכמה הצלחות מענגות פחות או מענגות יותר (בעיקר גנסיין, שנאלץ לשאת על גבו את תאניותיהן של שכובותיו שנטש בלב קל), הם בחינת יוצא מן הכלל המעיד על הכלל. החסך המיני היה עובדה מוגמרת. יש להוסיף את "מין ואופי" לויינינגר שהכל קראו בו, סופרים כבני אדם, ושללא ספק השפיע יותר ממה שהשפיעו נטיות הומוסקסואליות נסתרות. נשכחה לחלוטין דמותה של העבריה המשכלת מתקופת פרישמן, ותחתיה צפה ועלתה 'ינטע מרחוב היהודים עם קורסט ומחוך' למינהו, או בורגנות ממון דורסנית (אחותו של דיאספורין). קל לקבוע שהרתיעה הזאת מפני דמות האישה מקורה אינו הומוסקסואליזם לנטטי, אלא רתיעה מהתברגנותו וטמיעתו של הרחוב היהודי – מה שדחק לשולי השוליים את הספרות העברית ומחולליה והותירה כאובה ונידחת. ברי לחלוטין שבמצב זה לא תגזור הספרות על עצמה דחיקה נוספת לשוליים של הומוסקסואליזם גלוי.

כאמור, שאלות קיומיות קשות לאין שיעור עמדו על המדוכה: התנוונות הלמדת השפה העברית, ההתבוללות ההמונית, הנדידה ההמונית בעקבות הפרעות, היעדר מנוחה ומדרך לכף הרגל, התפוררות התא המשפחתי – כל אלו הפכו נטיות הומוסקסואליות לנושא תפל ומשני, שאינו משוייך באמת לאורגניזם של חיי היהודים ונגזרותיהם. ככל שפרי "ימקסם" את הכתובים, וימתח את העדויות הכתובות מן התקופה עד קצה המשמעות האפשרית שהוא מבקש לסגל להן (באופן שמזכיר מעשה סדום כהלכתו), אין בכך כדי לשנות בכהוא זה את ההקשר הכללי שבו נכתבה הספרות העברית באחת מתקופות השיא שלה – להומוסקסואליזם לא היה בו מקום. מדובר

ב'נון אנטיטי' מובהק. כדאי שהעיסוק העכשווי האינטנסיבי בסוגיות שונות של מגדר וזהותנות בל יטוח טיח תפל על עינינו: עניינים שונים לחלוטין עמדו על המדוכה והתקיימו במרחב הציבורי הגלוי והסמוי. מנחם פרי מצטיין בראייה מוגבלת מאוד של המרחב הספרותי. כעורך וכאישי יחסי ציבור גאוני הוא גרם לספרות העברית נזקים קשים. ובכל זאת עולות כאן שאלות ותמיהות לא פשוטות. והחשובה בהן: מה גרם לפרי לנסות לדחוק את ברנר לשולי המרחב הספרותי בו פועלים כותבים המזוהים עם המגדר? שאלות של מרכז ושוליים תמיד העסיקו את פרי, גם כשמדובר היה בסופרים מדרג גבוה מאוד שבחרו במודע ובכוונה תחילה בשוליות עקרונית (ישעיהו קורן, למשל). מה גרם לפרי לדחוק לשוליים משורר מרכזי כיאיר הורביץ ז"ל? לשאלות הללו יכולות להיות תשובות מן המין האישי (כלומר, מן הסוג שמפעיל פרי בפרשיית היחסים שבין ברנר לגנסיין, ו"ממקסם" תשובות אלה כראוי לו). לשאלה זו יש, כמובן, תשובות קלות ומובנות מאליהן – ניסיון של חוקר ספרות קשישי שנדחק לשוליים של התודעה הבורגנית ומתחייב כעוף-החול כל אימת ששני הג'וקרים המרכזיים של קיומו הספרותי (גרוסמן וא"ב יהושע) קמים לתחייה, היינו, פעם בשנתיים-שלוש, וביתר הזמן הוא נרקב לו בפניתו בחיפוש סזיפי אחר נושאים ודילמות ציבוריות ש"תורת הפערים" שלו (שלו, מילא) תמציא להם פתרון נחרץ. הוסף לכל את הביזיונות שפרי אוכל מידם של סופריו הקשישים – שמסרבים "להתעדכן" בסוגיות רלוואנטיות של מגדר, מגדר ושאר מסמני הפוסט מודרניזם – כגון א"ב יהושע המייעד את האישה לחידוש הדור או לביסוס הקריירה במיטותיהם של קשישים (ועל פרשה נלעגת זו ראו מאמרי על 'ניצבת' ב'דחק', כרך ה), מה שהוביל רב מכר "בטוח" אל פי פחת, ולפרי גרם הדבר לחפש איזה חור להיסתר בו, בחינת בל יראה ובל ימצא. למזלו הרב, קם דן מירון להגנת הספר. בניגוד לפרי, מירון הוא רטוריקן גמיש המסוגל לטהר כל סוג של שרץ, לסגל כל קונספט ספרותי חדש ועדכני בזריזות ובשטחיות ראויה לשבח. בניגוד לפרי, שהיעדר הרצינות המהותית ומרחב תוכנות צר ניכרות מכל שורה שהוא משרבט – אפילו כותב השורות האלה, שיחסו לפרי גובל בחשד עמוק ואי אמן מהותי (יש לומר זאת במפורש), שאל את עצמו פעמים לא מעטות במהלך הקריאה: מה? פרי כותב את הדברים האלה ברצינות? ובאמת, מה יכול להיות מעדכן ומרענן מהצגתו של ברנר כסדומאי, ואם תרצו, גם

פדופיל? על העגלה הזאת אמנם קפצו כמה וכמה יצורים נחותים לפני פרי, אבל רק פרי יכול לדוג במים עכורים, ולחלץ מהם את היהלום שיגרום למהפך קונספטואלי הדוחק את ברנר לפינה. האמת היא שברנר (כמו השאר והיתר) חדל מזמן להיות סופר שקוראים אותו (גם באקדמיה). מדובר באיקונה מקודשת ובתחושה (שאינן לה למען האמת על מה להסתמך) שעד שלא ינפצו אותו כדרך שמנפצים את האשרה בנחל קידרון, הספרות לא תשתחרר מאימתו, מהיושרה האכזרית והחד-משמעית שלו, מהתעקשותו לכתוב אמת בכסות דקה של בדיון, מדריסתה של כל אילוזיה מנחמת, מאביזרי ואבירי הז'אנר הארץ ישראלי לכל אורך מהדורותיו המתחדשות והמתעדרכנות. כאמור, תהליך השבירה החל מוקדם יותר, בביוגרפיה המיתממת-נלעגת שכתבה עליו פלונית שכירת עט. ודאי, שום חוקר ספרות רציני לא יעז להציב מהפך קונספטואלי בכתבי ברנר עצמו, על סמך חשד מסתבר להומו-ארוטיות, בלא שיעשה מעצמו צחוק. אבל התהליך כבר נצטבר. החל בהעמדת גנסיין במרכז ההווה הספרותית בידי מירון (מה שיכול היה להיות אפשרי אלמלא היה גנסיין בחייו חלש וחולה והתקיים רוב ימיו על גבול הכפן), המשך בהיבט המצער ביותר של הפרשה הזאת כולה, ספרו של מנחם ברינקר (חוקר ברנר מובהק) על ברדיצ'בסקי – מעיקרו של דבר, ספר שמכתיר את ברדיצ'בסקי על ברנר, ואת דן מירון למלך מלכי המלכים של מחקר הספרות, שמחמת ההערכה העמוקה שאני חש כלפי ברינקר זצ"ל, ראוי שאעבור על ספר זה בשתיקה (ורק הצער אוכל את הנשמה). ביסוד הדברים האלה מפעפעת המחשבה ש"פתיחת המרחב" הספרותי תסייע לה לספרותנו לשוב למצב מרכזי יותר. הבל ורעות רוח: לגנסיין אין תלמידים; האחרון שבהם (ישראל ברמה) נפטר לפני שלושה עשורים. לברנר אין תלמידים וממשיכי דרך, ולברדיצ'בסקי יש, למרבה הצער, תלמיד נאמן בדמותו של עמוס עוז, ומה להרחיב בנושא – אין.

המרחב הספרותי שרוי אפוא בהמתנה מדומיינת למי שינפץ את האיקונה; שיטען ש'האמת' שכותב ברנר מדם ליבו, היא סובייקטיבית לחלוטין; שהיושרה האכזרית שלו היא העמדת פנים; שבסתר המדרגה עשה דברים שלא ייעשו – לפחות אז, בתחילת המאה; שהנזיר המעונה שזרק על ראשו חול אינו נזיר כלל; שקנאת סופרים ודורסנות אישית הפעילה אותו ממש כפי שהפעילה אחרים וכיו"ב – וגם אם יש מידה אפשרית של אמת

בדברים, מי יבוסס בחררה הזאת? מה מידת הרלוואנטיות של כל זה לספרות עצמה? וגם אם (נניח, רק נניח) יוכח שהכול אמת, מה התרומה הגדולה של כל זה למצב הספרות הנוכחי? לפחות לשאלה הראשונה יש תשובה נחרצת: מנחם פרי הוא שיעשה את המזוהמות שבמלאכות, מי שזיהם את המאגר הספרותי בחיידקי דבר של תקשורת ויחסי ציבור באורח שאין לו תקנה, מי שהרס במחי יד את הדומיננטה ההיסטורית של המעגל הראשון והשני ברפובליקה הספרותית העברית, הוא שיטיל את האבן ב"קדוש" המדומה של הספרות העברית (קדוש שמעולם לא סבר לרגע שהוא קדוש או נעלה על איש – המנהיגות הציבורית בארץ שנטשה אותו בידי מרצחים ערביים היא שקידשה אותו, כדי להפכו לאיקונה, כדי להשכיח את רגשי האשם ואת אנחת הרווחה הסמויה לאחר שנפטרו סופית מכותב פרקי "המחרשה" וכיוצא בו).

וגם זאת, רבותי: אין לנו שום צורך במנחם פרי ובתורת הפערים העלובה שלו, כדי להבין מעצמנו שהיה מאבק מתמיד ודורסני על ההגמוניה בין שלושת הסופרים המרכזיים של הדור: ברנר, גנסין וברדיצ'בסקי. שהרעות ביניהם הייתה רעות של שיניים חשופות – מתוחה כדי כך שאימה להתנתק עקב כל דבר של מה בכך (ראה למשל בחליפת האיגרות של ברנר וברדיצ'בסקי). ועם זאת, הניסיון שמבקש פרי לעצב ב'מיקרוביוגרפיה' שלו, השגת שליטה באמצעות מערכת יחסים הומו-ארוטית, גובל במופרך ובנלעג. תיגו של ברנר כשייך לקהילה ההומו-לסבית (הלא קיימת בתקופתו), ודאי שאין בו כדי לשנות הרבה במבחן כתביו. ברנר, כאמור, לא חרג בהרבה מהנושאים שהעסיקו את דורו, ותובנות חדשות לא יתגלו, לא באמצעות מה שפרי מכנה "מקרא מיקרוביוגרפי" ולא באמצעות "מכסימיזציה של הטקסטים".